

”

Пономаренко О., Кочеулов А., Діденко О. Відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку: теорія і практика формування. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2025. Том 13, № 10. С. 102-109. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i10-014>.

Ponomarenko O., Kocheulov A., Didenko O. Vidpovidalne stavlennia maibutnikh ofitseriv za ekolohichnu bezpeku: teoriia i praktyka formuvannia [Responsible attitude of future officers towards environmental security: theory and practice of formation]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2025. Vol. 13, No 10. S. 102-109. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i10-014>.

УДК 37.035.6:502/504:355.23

DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i10-014

Олег ПОНОМАРЕНКО¹, Аркадій КОЧЕУЛОВ², Олександр ДІДЕНКО³

¹⁻³ Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, Україна

¹ <https://orcid.org/0000-0003-3409-1425>
ponomarenko2@ukr.net

² <https://orcid.org/0009-0008-6203-3197>
a.kocheulov90@gmail.com

³ <https://orcid.org/0000-0002-7900-6047>
didenko.alexandr69@gmail.com

ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ

Анотація. У статті розкрито теоретичні та методичні засади формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки як важливого чинника професійної підготовки у вищих військових навчальних закладах України. Підкреслено актуальність проблеми в умовах сучасних воєнних дій, що супроводжуються масовими руйнуваннями промислових і енергетичних об'єктів, техногенними катастрофами, забрудненням водних і ґрунтових екосистем, що безпосередньо впливає на національну безпеку, стійкість держави та здоров'я населення. На основі аналізу нормативно-правових документів, наукових джерел і практики діяльності ВВНЗ визначено, що формування відповідального ставлення до екологічної безпеки є не епізодичним виховним завданням, а стратегічним компонентом професійної культури офіцера. Уточнено сутність поняття «відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку» як інтегральної особистісно-професійної якості, що поєднує когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісно-поведінковий і рефлексивно-оцінний компоненти, відображає готовність діяти екологічно виважено, мінімізувати шкоду довкіллю під час виконання службово-бойових завдань, дотримуватися норм екологічного права та міжнародного гуманітарного законодавства. Окреслено провідні напрями формування екологічної відповідальності офіцерів у системі військової освіти: інтеграцію екологічної тематики у навчальні програми; розроблення міждисциплінарних модулів; застосування активних методів навчання; посилення виховного впливу шляхом етичного, правового та громадянського виховання. Обґрунтовано доцільність використання кращих практик НАТО для підготовки військовослужбовців сил сектору безпеки і оборони України. Запропоновано рекомендації для науково-педагогічних працівників і командування ВВНЗ щодо вдосконалення освітнього процесу, підвищення кваліфікації викладачів, створення навчально-методичних ресурсів і запровадження системного підходу до виховання екологічної культури та професійної відповідальності офіцера. Зроблено висновок, що розвиток екологічно відповідального мислення й поведінки майбутніх офіцерів є важливою умовою їхньої професійної зрілості, моральної надійності та здатності забезпечувати стійкість держави в умовах воєнних і техногенних загроз.

Ключові слова: відповідальність; відповідальне ставлення; вищий військовий навчальний заклад; майбутні офіцери; професійна підготовка; екологічна безпека; формування відповідального ставлення.

Oleh PONOMARENKO¹, Arkadii KOCHEULOV², Oleksandr DIDENKO³

¹⁻³ Bohdan Khmelnytskyi National Academy
of the State Border Guard Service of Ukraine, Ukraine

¹ <https://orcid.org/0000-0003-3409-1425>
ponomarenko2@ukr.net

² <https://orcid.org/0009-0008-6203-3197>
a.kocheulov90@gmail.com

³ <https://orcid.org/0000-0002-7900-6047>
didenko.alexandr69@gmail.com

RESPONSIBLE ATTITUDE OF FUTURE OFFICERS TOWARDS ENVIRONMENTAL SECURITY: THEORY AND PRACTICE OF FORMATION

Abstract. The article outlines the theoretical and methodological foundations for developing responsible attitudes among future officers toward environmental safety as a crucial factor in their professional training within higher military educational institutions in Ukraine. The relevance of the issue is underscored in the context of ongoing military actions, accompanied by the large-scale destruction of industrial and energy facilities, technogenic catastrophes, and pollution of water and soil ecosystems, all of which directly impact national security, state resilience, and public health. Based on an analysis of regulatory and legal documents, scientific sources, and the practical experience of higher military institutions, it is determined that forming a responsible attitude toward environmental safety should not be treated as an episodic

educational task, but rather as a strategic component of an officer's professional culture. The essence of the concept "responsible attitude of future officers toward environmental safety" is clarified as an integral personal and professional quality that combines cognitive, value-motivational, activity-behavioral, and reflexive-evaluative components. It reflects the readiness to act in an environmentally balanced way, minimize environmental damage during combat or service activities, and adhere to the norms of environmental law and international humanitarian legislation. The article outlines the key directions for cultivating environmental responsibility among military officers in the education system: integrating environmental topics into curricula, developing interdisciplinary training modules, applying active learning methods, and strengthening educational influence through ethical, legal, and civic education. The feasibility of adopting best NATO practices for the training of personnel in Ukraine's security and defense sector is substantiated. Recommendations are proposed for academic and command staff of higher military institutions to enhance the educational process, improve instructors' qualifications, develop teaching and methodological resources, and implement a systematic approach to fostering an ecological culture and professional responsibility among officers. It is concluded that the development of environmentally responsible thinking and behavior in future officers constitutes a crucial condition for their professional maturity, moral reliability, and capacity to ensure the state's resilience under conditions of military and technogenic threats.

Keywords: responsibility; responsible attitude; higher military educational institution; future officers; professional training; environmental security; formation of a responsible attitude.

Постановка проблеми. Події, що пов'язані з трансформацією сфери національної безпеки України, зумовлені збройною агресією Росії проти України, техногенними та екологічними загрозами, викликаними обстрілами критичної інфраструктури, цивільних та військових об'єктів, актуалізують потребу у переосмисленні ролі військовослужбовців у забезпеченні екологічної безпеки держави. Екологічна складова національної безпеки дедалі більше інтегрується у воєнну політику, стратегічні документи сектору оборони, навчальні програми вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ). В умовах інтенсивного використання військової техніки, збройних конфліктів, руйнування інфраструктури та забруднення довкілля особливої ваги набуває формування у майбутніх офіцерів відповідального ставлення до екологічної безпеки як важливої складової їхньої професійної компетентності та культури поведінки.

Необхідність розвитку екологічної свідомості й відповідальності офіцерського складу відповідає положенням Концепції військової освіти України [1], Стратегії національної безпеки України [2], Державної стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року [3], які визначають важливість підготовки фахівців, здатних діяти екологічно орієнтовано в умовах виконання службово-бойових завдань.

Попри наявність нормативно-правових засад і поодиноких освітніх ініціатив, формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки залишається теоретично фрагментарним і методично нерегламентованим. Повномасштабна війна Росії проти України актуалізувала комплекс екологічних ризиків, які безпосередньо впливають на стан довкілля, здоров'я населення та безперервність функціонування критичної інфраструктури, а відтак – на планування й виконання службово-бойових завдань. Артилерійські та ракетні обстріли, застосування ударних безпілотних апаратів і авіаційних засобів ураження спричиняють масштабні пожежі на промислових об'єктах, нафтобазах і складах пально-мастильних матеріалів, що супроводжується токсичними викидами, забрудненням ґрунтів і водних ресурсів. Руйнування очисних споруд, водогонів і каналізаційних систем призводить до мікробіологічного та хімічного забруднення води, а пошкодження енергетичних об'єктів – до витоків олів і хімічних реагентів. Цілеспрямовані удари по енергосистемах, об'єктах теплопостачання та підприємствах хімічної промисловості дестабілізують життєзабезпечення населення, створюють ризики аварійних викидів аміаку, хлору, нафтопродуктів, спричиняють каскадні ефекти, що ускладнюють проведення військових операцій. Значні території залишаються забрудненими вибухонебезпечними предметами, залишками боєприпасів і токсикантами, що робить їх непридатними для господарського використання, а процеси розмінування створюють додаткові загрози для військовослужбовців і цивільних. Руйнування гідротехнічних споруд викликає затоплення, ерозію берегів, деградацію прибережних екосистем і поширення забруднювачів на великі площі.

У сукупності ці чинники формують нову операційну екологічну реальність, у якій офіцер повинен бути здатним приймати ризик-обґрунтовані рішення, планувати дії з урахуванням екологічних наслідків, забезпечувати безпеку підрозділу, взаємодіяти з екологічними й рятувальними службами, а також дотримуватися вимог міжнародного гуманітарного та екологічного права. Водночас аналіз змісту освітніх програм ВВНЗ засвідчує відсутність цілісної міждисциплінарної моделі формування екологічно відповідального ставлення у курсантів, недостатню інтеграцію екологічної проблематики в тактичну, лідерську й управлінську підготовку, дефіцит практико-орієнтованих методик та критеріїв оцінювання сформованості відповідальності. Це свідчить про наявність системної науково-педагогічної проблеми – потребу теоретично обґрунтувати й методично забезпечити процес формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки як складової їхньої професійної компетентності та культури поведінки в умовах воєнних і поствоєнних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилює актуальність дослідження той факт, що питання екологічної безпеки в умовах воєнних дій набуло глобального значення, однак у науковому

дискурсі воно розглядається переважно з позицій екологічного права, техногенної безпеки чи державного управління, тоді як педагогічний аспект формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки залишається недостатньо опрацьованим.

У зарубіжній науковій літературі екологічні аспекти, пов'язані із військовою діяльністю, висвітлюються в працях, присвячених впливу збройних конфліктів на довкілля, зміні екосистем і екологічному ризику. Так, М. Lawrence у статті «The effects of modern war and military activities on the environment» аналізує, як бойові дії спричиняють руйнування екосистем, поширення забруднення та порушення природних циклів [4]. Інший дослідник – А. Vogler у праці «How Military Forces Interact with Global Environmental Change» [5] розглядає взаємодію військових сил із процесами глобальних екологічних змін і показує, що армії не лише впливають на середовище, але й змушені пристосовуватися до нього. У контексті екологічних конфліктів L. Elliott (у роботі «Environmental Conflict: Reviewing the Arguments») обговорює, як конфлікти й екологія взаємно формують умови для соціальних і екологічних ризиків [6].

По при те, що ці дослідження не адресують безпосередньо педагогічні питання підготовки офіцерів, вони створюють концептуальне підґрунтя, яке можна адаптувати до військово-педагогічної сфери. Саме поєднання аналізу впливів війни на довкілля з методологією екологічної освіти дає змогу випрацювати обґрунтовану модель виховання екологічно відповідального офіцера.

Українські науковці в останні роки значно активізували дослідження екологічних аспектів національної безпеки в умовах військових загроз. Так, Т. Єрмолаєва, Л. Баранова та А. Товстик [7] звертають увагу на специфіку забезпечення екологічної безпеки під час війни, аналізують чинну нормативну базу, визначають основні загрози довкіл्लю та шляхи їх мінімізації. У більш загальному контексті М. Хилько [8] окреслює концептуальне підґрунтя екологічної політики та її роль у системі національної безпеки. Питання екологічного виховання і формування екологічної культури української молоді обговорюються в педагогічних джерелах, наприклад, С. Толочко розкриває підходи до формування старшокласників екологічної компетентності в умовах подолання екологічних наслідків війни [9]. Інші вчені розглядають аспекти соціально-екологічної відповідальності та питання екологічної безпеки в сучасних умовах, вплив збройних конфліктів на довкілля, сучасні проблеми міжнародно-правової відповідальності [10; 11].

Отже, хоча існує потенціал для міждисциплінарних досліджень на межі екології, педагогіки і військової підготовки, конкретні праці, які б поєднували всі ці напрямки, досі виявляються рідкісними.

Мета дослідження: визначити сутність і структуру поняття «відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку» та узагальнення зарубіжного та вітчизняного практичного досвіду формування зазначеної відповідальності у військовослужбовців.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети застосовано комплекс методів наукового пізнання. Насамперед аналіз і синтез, контент-аналіз наукових, нормативно-правових, навчально-методичних джерел для розкриття сутності поняття «відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку» та для виокремлення його структурних компонентів на основі теоретичних положень екологічної, військово-професійної та педагогічної наук. Системно-структурний аналіз дозволив охарактеризувати взаємозв'язки складників досліджуваного феномена з іншими компонентами професійної підготовки офіцерських кадрів. З метою узагальнення зарубіжного й вітчизняного досвіду застосовано порівняльно-педагогічний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Виклики воєнного часу та наслідки повномасштабної агресії Російської Федерації проти України засвідчили, що забезпечення екологічної безпеки є не лише елементом державної політики у сфері природокористування, а й складовою системи національної та військової безпеки. Масштабні руйнування промислових і енергетичних об'єктів, забруднення земель і водних ресурсів, наслідки пожеж, витоків хімічних речовин, мінного забруднення територій – усе це формує нові вимоги до професійної підготовки офіцерів, особливо у частині розвитку їх екологічної відповідальності та культури безпечного виконання завдань у зоні бойових дій.

У цьому контексті поняття «відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку» набуває особливої ваги. Воно відображає не лише рівень знань і компетентностей у сфері екології та безпеки життєдіяльності, а передусім – усвідомлене прийняття особистої та професійної відповідальності за наслідки своїх рішень і дій щодо стану навколишнього природного середовища, збереження екологічної рівноваги, мінімізації шкоди довкіл्लю під час виконання службово-бойових завдань.

Поняття «відповідальне ставлення» є складним, поліструктурним і поєднує у собі когнітивні, ціннісні, емоційно-вольові та діяльнісно-поведінкові компоненти. У науковій педагогічній традиції [11–13] відповідальність трактується як усвідомлена здатність особистості діяти відповідно до моральних, соціальних і професійних норм. В умовах військової діяльності вона набуває службово-етичного змісту: офіцер відповідає не лише за ефективність виконання завдання, але й за збереження життя особового складу, цивільного населення, матеріальних ресурсів, а також за дотримання принципів екологічної безпеки.

Відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку можна визначити як інтегральну особистісно-професійну якість, що характеризує здатність діяти на основі екологічних цінностей, усвідомлення власної ролі у збереженні природного середовища, розуміння наслідків військової діяльності для довкілля, а також готовність приймати управлінські рішення, які запобігають або мінімізують шкоду природі, людині та інфраструктурі.

Це ставлення є результатом цілеспрямованого педагогічного процесу, який передбачає формування у курсантів в умовах ВВНЗ відповідних знань, переконань, мотивів і практичних умінь, необхідних для екологічно безпечної організації військової служби. Його формування охоплює не лише навчально-теоретичну, а й практичну, тренінгову та виховну складову – шляхом моделювання ситуацій прийняття рішень у складних екологічних умовах, оцінку ризиків техногенного характеру, участь у природоохоронних акціях, впровадження систем моніторингу екологічних наслідків діяльності військових підрозділів.

У структурі поняття «відповідальне ставлення за екологічну безпеку» можна виокремити кілька взаємопов'язаних компонентів:

когнітивний компонент – охоплює систему знань про екологічні загрози, норми екологічного права, принципи сталого природокористування, сучасні технології екологічної безпеки у військовій сфері, розуміння взаємозв'язку між бойовою діяльністю і станом довкілля;

ціннісно-мотиваційний компонент – виражає внутрішню готовність офіцера дотримуватися екологічних норм, усвідомлення етичного обов'язку діяти без шкоди природі та людям, орієнтацію на гуманістичні й державницькі цінності;

діяльнісно-поведінковий компонент – проявляється у практичних діях майбутнього офіцера, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки підрозділу: правильне зберігання та утилізація відходів, дотримання технологій використання пального і мастильних матеріалів, організація безпечного розгортання техніки, виконання заходів із запобігання забрудненню місцевості;

рефлексивно-оцінний компонент – полягає у здатності критично оцінювати власні дії, прогнозувати їх екологічні наслідки, робити висновки щодо покращення екологічної культури поведінки в службовій діяльності.

Отже, відповідальне ставлення майбутніх офіцерів за екологічну безпеку – це не лише знання та дотримання екологічних норм, а глибоке внутрішнє переконання, що будь-яке управлінське або бойове рішення має враховувати екологічні ризики, морально-етичні аспекти та принципи гуманітарного права.

Ця відповідальність формується в процесі інтеграції професійної підготовки, екологічної освіти та виховання, спрямованих на розвиток екологічної компетентності, культури безпечної поведінки та екологічно виваженого мислення. У підсумку це забезпечує перехід від декларативного рівня екологічної свідомості до операційно-поведінкового рівня, коли екологічна відповідальність стає невід'ємним елементом професійної культури офіцера, його лідерських установок і системи прийняття рішень у реальних умовах військової служби.

Для дослідження має значення зарубіжний досвід виховання в офіцерів або формування в них відповідального ставлення за екологічну безпеку у навчальних закладах країн НАТО. Результати вивчення та узагальнення деяких джерел дозволяють зробити висновок, що сучасна військово-професійна освіта у країнах НАТО дедалі активніше інтегрує екологічну проблематику, що зумовлено зростанням кількості операцій у зонах екологічного ризику, впливом кліматичних змін на безпеку та необхідністю раціонального використання енергоресурсів у збройних силах. Розвиток екологічної відповідальності майбутніх офіцерів у цих державах розглядається як невід'ємна складова лідерської культури, стійкості та ефективного управління військовими підрозділами.

Одним із прикладів є ініціатива НАТО у сфері освіти з питань клімату й безпеки, реалізована спільно з Naval Postgraduate School (США) та Центром морських досліджень НАТО (CMRE). У вересні 2024 року для представників 19 країн-членів і партнерів Альянсу було проведено курс «Climate Change and Security», спрямований на розвиток кліматичної грамотності військових керівників. Програма охоплювала теми зміни клімату, енергетичної безпеки, операційних наслідків екологічних змін і стійкості інфраструктури. Учасники опановували методи оцінки ризиків, планування операцій з урахуванням екологічних факторів і формування політики еко-менеджменту у збройних силах. Цей досвід демонструє системний підхід НАТО до інтеграції екологічних знань у професійну підготовку офіцерського складу, що сприяє вихованню відповідального ставлення до екологічної безпеки в межах стратегічного планування та щоденної військової практики [14].

Показовим також є курс Energy Efficiency in Military Operations (ЕЕМОС), організований *Energy Academic Group* спільно з *NATO Energy Security Centre of Excellence* у Вільнюсі (Литва) [15]. Навчання охоплює проблеми енергетичного менеджменту, застосування відновлюваних джерел енергії, скорочення вуглецевого сліду підрозділів, безпечного поводження з паливно-мастильними матеріалами та логістичної оптимізації у військових операціях. Такі програми спрямовані не лише на

економію ресурсів, а й на розвиток екологічної культури офіцера, який має усвідомлювати відповідальність за наслідки військової діяльності для довкілля [15].

Своєю чергою, *NATO School Oberammergau* (Німеччина) та *NATO Defense College* (Італія) реалізують міждисциплінарні модулі з питань охорони довкілля та сталого (екологічно збалансованого) оборонного розвитку, де офіцери опановують навички управління ризиками забруднення, планування військових операцій відповідно до екологічних стандартів, дотримання норм міжнародного екологічного права й гуманітарного права під час бойових дій.

Отже, досвід країн НАТО засвідчує, що формування відповідального ставлення офіцерів до екологічної безпеки здійснюється через комплексну систему заходів – освітні курси, спеціальні тренінги, розроблення стандартів екологічної поведінки у військових операціях, підготовку керівників із питань сталого розвитку та енергоменеджменту. Такий підхід може бути адаптований для національної системи військової освіти України шляхом упровадження модулів екологічної безпеки у професійно-етичну, управлінську та лідерську підготовку майбутніх офіцерів.

Формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки у ВВНЗ України відбувається в межах загальнодержавної політики у сфері сталого розвитку, національної безпеки та оборони, а також у відповідності до положень Концепції військової освіти України [1], Стратегії національної безпеки України [2], Державної стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року [3], Закону України «Про національну безпеку» [16] та інших нормативно-правових актів. У зазначених документах підкреслюється, що екологічна безпека є невід’ємною складовою системи національної безпеки та потребує підготовки фахівців, здатних діяти екологічно обґрунтовано в умовах воєнних і техногенних ризиків.

Відповідно до цих вимог у навчальні програми більшості ВВНЗ (зокрема, Національного університету оборони України, Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Національної академії Національної гвардії України, Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Національного університету цивільного захисту України) поступово інтегруються навчальні модулі, пов’язані з питаннями екологічної безпеки, сталого природокористування, поводження з небезпечними матеріалами, енергетичної ефективності, цивільного захисту та техногенної безпеки.

Зміст екологічної підготовки майбутніх офіцерів реалізується через міждисциплінарні курси, такі як «Безпека життєдіяльності та охорона праці», «Екологічна безпека», «Цивільна оборона», «Військова екологія», «Оборонно-промислова екологічна політика», які формують у курсантів базові знання про екологічні загрози, методи оцінки ризиків, принципи екологічного права, технології збереження довкілля під час військової діяльності.

Поряд із навчальними дисциплінами, у ВВНЗ України застосовуються виховні, практичні та тренінгові форми роботи, спрямовані на розвиток екологічної свідомості й відповідального ставлення. Це участь у наукових конференціях, проведення занять із представниками ДСНС і Держекоінспекції, участь у природоохоронних акціях, волонтерських заходах з відновлення екосистем у прифронтових регіонах, очищення територій від вибухонебезпечних залишків, а також розробка курсантами проєктів із енергозбереження та утилізації відходів у військових частинах.

Особливістю українського досвіду є поєднання воєнно-професійної та екологічно-громадянської складових виховання. Якщо у країнах НАТО екологічна освіта орієнтована здебільшого на енергетичну ефективність і зміну клімату, то в Україні вона набуває характеру екологічно-патріотичного виховання, коли відповідальне ставлення до довкілля осмислюється як частина національної відповідальності за відновлення зруйнованих територій і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

Серед провідних тенденцій, які притаманні вітчизняній військовій освіті у контексті екологічного виховання варто виокремити:

- інституційну інтеграцію екологічної складової у підготовку офіцерів, що закріплено в освітніх стандартах вищої військової освіти;

- зміщення акценту з теоретичного на практико-орієнтований рівень, коли курсанти беруть участь у польових навчаннях, під час яких моделюються ситуації техногенних аварій, забруднення, пошкодження інфраструктури;

- використання кейсових технологій та тренінгів, побудованих на реальних прикладах екологічних наслідків бойових дій (руйнування дамб, обстріли хімічних підприємств, пожежі на нафтобазах тощо);

- підсилення гуманітарно-етичної складової, коли питання екологічної безпеки поєднуються з вихованням моральної відповідальності, правової культури, готовності дотримуватись міжнародного гуманітарного та екологічного права.

Водночас існує низка проблем і перспектив розвитку цієї роботи: обмежена кількість фахових викладачів із військової екології, недостатня матеріально-технічна база для проведення практичних

занять з екологічного моніторингу, потреба в оновленні навчально-методичних матеріалів відповідно до стандартів НАТО та вимог поствоєнного відновлення України.

Отже, вітчизняний досвід формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки характеризується інтеграцією екологічної освіти у структуру професійної підготовки, орієнтацією на практичну діяльність і розвиток ціннісно-мотиваційних установок, спрямованих на збереження довкілля як важливої складової обороноздатності та національної стійкості держави.

Урахування сучасного стану екологічної підготовки у ВВНЗ України та практик формування екологічної свідомості в арміях країн НАТО дозволяє зробити висновок, що процес виховання відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки має поступовий, але ще недостатньо системний характер. Наявний досвід засвідчує позитивні зрушення – упровадження навчальних дисциплін «Військова екологія», «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист», організацію природоохоронних заходів, участь курсантів у волонтерських екологічних акціях, співпрацю з ДСНС та Держекоінспекцією. Проте ці заходи здебільшого мають епізодичний характер, не завжди узгоджені з освітніми програмами та не формують стійких поведінкових моделей екологічно відповідальної діяльності офіцера.

Для переходу від фрагментарного до цілісного, системно-інтегрованого процесу формування відповідального ставлення курсантів до екологічної безпеки доцільно реалізувати певні педагогічні та організаційно-управлінські рекомендації, що охоплюють концептуально-цільовий, змістово-методичний, організаційно-практичний, виховно-ціннісний та науково-методичний рівні.

На концептуально-цільовому рівні доцільно розробити єдину концепцію екологічного виховання офіцера як складову професійної готовності, закріпивши в освітніх стандартах компетентність «здатність забезпечувати екологічну безпеку в межах службово-бойової діяльності». Необхідно узгодити навчальні програми ВВНЗ із положеннями державних стратегічних документів – Державної стратегії екологічної безпеки до 2030 року, Закону України «Про національну безпеку», Концепції військової освіти України та відповідних стандартів НАТО (STANAG, ETEE Policy).

На змістово-методичному рівні слід інтегрувати екологічну тематику в усі цикли підготовки офіцерів, розробити міждисциплінарний модуль «Екологічна безпека у військовій діяльності», застосовувати активні методи навчання – аналіз кейсів, моделювання дій у зонах ризику, тренінги з реагування на аварії. Важливо залучати курсантів до дослідницької роботи, зокрема щодо військової екології, відновлення довкілля та утилізації відходів.

На організаційно-практичному рівні можна створити кафедри (секції) екологічної безпеки, запровадити практику екологічного аудиту полігонів і навчальних об'єктів, а також передбачити під час польових занять відпрацювання сценаріїв екологічно безпечного розгортання підрозділів. Проведення міжвузівських наукових заходів і конкурсів на тему «Офіцер і екологічна безпека держави» сприятиме розвитку відповідального лідерства й громадянської позиції курсантів.

На ціннісно-мотиваційному рівні екологічна культура має розглядатися як складова військової етики, що поєднує моральну відповідальність, гуманізм і служіння державі. Виховна робота має акцентувати на зв'язку між екологічною безпекою й національною стійкістю, формуючи особистісну готовність діяти екологічно виважено навіть у бойових умовах.

На науково-методичному рівні важливо забезпечити підготовку викладачів у сфері екологічної освіти та сталого розвитку, створити електронний банк навчально-методичних матеріалів, симуляційних сценаріїв і поширювати результати військово-екологічних досліджень через конференції та партнерські програми з цивільними університетами, ДСНС і Держекоінспекцією.

Отже, формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки має стати наскрізним процесом професійної підготовки, що поєднує знання, цінності, компетентність і моральну відповідальність, утверджуючи екологічну культуру як важливу складову офіцерської честі та державної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає змогу стверджувати, що формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки є важливою складовою їхньої професійної компетентності, моральної зрілості та громадянської позиції. В умовах сучасних воєнних дій питання екологічної безпеки набуває стратегічного значення, оскільки воєнна діяльність безпосередньо впливає на стан довкілля, здоров'я населення та функціонування критичної інфраструктури держави.

Визначено, що відповідальне ставлення до екологічної безпеки є інтегральною особистісно-професійною якістю, яка поєднує знання, цінності, мотиви, дії та рефлексію офіцера, спрямовані на дотримання екологічних норм, запобігання забрудненню середовища та прийняття рішень із урахуванням екологічних наслідків. Формування цієї якості має бути цілеспрямованим і системним процесом, який охоплює освітню, виховну, науково-дослідну та практичну складові підготовки курсантів. Результати дослідження підтверджують, що ефективне формування відповідального

ставлення до екологічної безпеки можливе лише за умови комплексного підходу – поєднання концептуальних, навчально-методичних, організаційно-практичних і виховно-ціннісних засад. Це сприятиме становленню нового типу офіцера – екологічно свідомого, професійно компетентного, етично відповідального та готового діяти в інтересах держави, суспільства і навколишнього середовища.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розроблення моделі формування відповідального ставлення майбутніх офіцерів до екологічної безпеки у системі вищої військової освіти з урахуванням компетентнісного, ціннісно-орієнтованого та діяльнісного підходів. Перспективним є створення критеріально-діагностичного апарату для оцінювання рівнів сформованості екологічної відповідальності курсантів, що поєднуватиме когнітивні, мотиваційні, поведінкові та рефлексивні показники. Важливим напрямом подальших досліджень є обґрунтування педагогічних умов і технологій розвитку екологічної культури офіцера у процесі професійної, лідерської та управлінської підготовки, зокрема через інтеграцію елементів військової етики, права, енергоменеджменту й кризового управління.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Джерела фінансування. Дослідження не отримувало зовнішнього фінансування.

Доступність даних. Це дослідження не передбачало використання окремих наборів даних.

Використання засобів штучного інтелекту (ШІ). Під час підготовки цієї роботи автори не використовували інструменти штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Про трансформацію системи військової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410 (із змінами, внесеними Постановою КМУ № 1109 від 26.09.2024). Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text>
2. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник Президента України*. 2020. № 20. Ст. 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>
3. Про схвалення Державної стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовт. 2021 р. № 1363-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p>
4. Lawrence, M. J., Stemberger M. M., Zolderdo C. J., Cooke S. J., Semeniuk C. A. D. The effects of modern war and military activities on the environment : a review. *Environmental Reviews*. 2015. Vol. 23, No. 4. P. 381–394. <https://doi.org/10.1139/er-2015-0039>.
5. Vogler A. How Military Forces Interact with Global Environmental Change. *Journal of Global Security Studies*. 2024. Vol. 9, No. 1. Article ogad026. <https://doi.org/10.1093/jogss/ogad026>
6. Elliott, L. Environmental Conflict: Reviewing the Arguments. *Environmental Politics*. 1996. Vol. 5, No. 4. P. 50–65. <https://doi.org/10.1177/107049659600500203>
7. Єрмолаєва Т. В., Баранова Л. О., Товстик А. О. Забезпечення екологічної безпеки в умовах війни. *Право та безпека*. 2022. № 3. С. 112–120. URL: <https://elar.navy.edu.ua/items/7231224c-35fd-4a1a-b1a5-26df01042083>
8. Хилько М. І. Екологічна безпека України: Навчальний посібник». Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 266 с.
9. Толочко С. В. Науково-методичні засади формування в старшокласників екологічної компетентності в умовах подолання екологічних наслідків війни. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 2023. 2(27), 224–242.
10. Омаров А. Соціально-екологічна відповідальність бізнесу та питання екологічної безпеки в сучасних умовах. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2017, (4), 64–75.
11. Гілевич О. В., Шульга, В. О. Вплив збройних конфліктів на довкілля: сучасні проблеми міжнародно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2025. 4(89), 114–120.
12. Севрук І., Соколовська Ю., Чупрінова, Н. Формування соціальної відповідальності у майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 2021.113–120.
13. Гарбар Є. О. Виховання громадянської відповідальності в майбутніх офіцерів у військових закладах вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 16, 138–142.
14. NATO partners with NPS for Climate Security Education. *Naval Postgraduate School Official Website*. 2024. URL: <https://nps.edu/-/nato-partners-with-nps-for-climate-security-education>
15. Preparing NATO for climate-related security challenges. *Chatham House Report*. 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org/2023/07/preparing-nato-climate-related-security-challenges>
16. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

References

1. Pro transformatsiiu systemy viiskovoi osvity. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 hrudnia 1997 r. № 1410 (iz zminamy, vnesenymy Postanovoiu KMU № 1109 vid 26.09.2024). Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF#Text>
2. Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 veres. 2020 r. № 392/2020. Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy. 2020. № 20. St. 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>
3. Pro skhvalennia Derzhavnoi stratehii ekolohichnoi bezpeky ta adaptatsii do zminy klimatu do 2030 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 zhovt. 2021 r. № 1363-r. Uriadovyi kurier. 2021. № 206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-r>
4. Lawrence, M. J., Stemberger M. M., Zolderdo C. J., Cooke S. J., Semeniuk C. A. D. The effects of modern war and military activities on the environment : a review. *Environmental Reviews*. 2015. Vol. 23, No. 4. P. 381–394. <https://doi.org/10.1139/er-2015-0039>.
5. Vogler A. How Military Forces Interact with Global Environmental Change. *Journal of Global Security Studies*. 2024. Vol. 9, No. 1. Article ogad026. <https://doi.org/10.1093/jogss/ogad026>
6. Elliott, L. Environmental Conflict: Reviewing the Arguments. *Environmental Politics*. 1996. Vol. 5, No. 4. P. 50–65. <https://doi.org/10.1177/107049659600500203>
7. Iermolaieva T. V., Baranova L. O., Tovstyk A. O. Zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky v umovakh viiny. *Pravo ta bezpeka*. 2022. № 3. S. 112–120. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/7231224c-35fd-4a1a-b1a5-26df01042083>
8. Khylyk M. I. Ekolohichna bezpeka Ukrainy: Navchalnyi posibnyk». Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2017. 266 s.
9. Tolochko S. V. Naukovo-metodychni zasady formuvannia v starshoklasnykiv ekolohichnoi kompetentnosti v umovakh podolannia ekolohichnykh naslidkiv viiny. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 2023. 2(27), 224-242.
10. Omarov A. Sotsialno-ekolohichna vidpovidalnist biznesu ta pytannia ekolohichnoi bezpeky v suchasnykh umovakh. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*. 2017, (4), 64-75.
11. Hilevych O. V., Shulha, V. O. Vplyv zbroinykh konfliktiv na dovkillia: suchasni problemy mizhnarodno-pravovoi vidpovidalnosti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 2025. 4(89), 114-120.
12. Sevruck I., Sokolovska Yu., Chuprinova, N. Formuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti u maibutnykh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politolohichni studii*, 2021.113-120.
13. Harbar Ye. O. Vykhovannia hromadianskoi vidpovidalnosti v maibutnykh ofitseriv u viiskovykh zakladakh vyshchoi osvity. *Innovatsiina pedahohika*. 2021. Vyp, 16, 138-142.
14. NATO partners with NPS for Climate Security Education. Naval Postgraduate School Official Website. 2024. URL: <https://nps.edu/-/nato-partners-with-nps-for-climate-security-education>
15. Preparing NATO for climate-related security challenges. Chatham House Report. 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org/2023/07/preparing-nato-climate-related-security-challenges>
16. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 roku № 2469-VIII. «Ofitsiinyi visnyk Ukrainy». 2018. № 55. St. 1903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

/ Матеріал надійшов до редакції: 13.10.2025 р. / Прийнято до друку: 21.11.2025 р. / Опубліковано: 30.12.2025 р. /

